

МІСЦЕ НОРМИ ПРАВА В МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПРАЦІ

THE PLACE OF RULE LAW IN THE ACTION OF LEGAL REGULATION OF SOCIAL RELATIONS IN THE WORKPLACE

Томко В.М.,

*спеціаліст відділу реєстрації актів цивільного стану реєстраційної служби
Кельменецького районного управління юстиції в Чернівецькій області*

У статті досліджується поняття механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері праці та визначається місце норми в його структурі. З'ясовано, що розкриття змісту цієї категорії здійснюється шляхом інтерпретації загальнотеоретичних положень правової доктрини у сфері галузевої науки з урахуванням сутнісних особливостей предмета й метода трудового права. Крім того, обґрунтовано, що визначення місця норми в структурі механізму має відбуватися з урахуванням особливостей правової природи норми трудового права.

Ключові слова: механізм правового регулювання, структура механізму правового регулювання, норма права, норма трудового права, дуалізм трудового права.

В статье исследуется понятие механизма правового регулирования общественных отношений в сфере труда и определяется место нормы в его структуре. Выяснено, что раскрытие содержания данной категории осуществляется путем интерпретации общетеоретических положений правовой доктрины в сфере отраслевой науки с учетом существенных особенностей предмета и метода трудового права. Кроме того, обосновано, что определение места нормы в структуре механизма должно происходить с учетом особенностей правовой природы нормы трудового права.

Ключевые слова: механизм правового регулирования, структура механизма правового регулирования, норма права, норма трудового права, дуализм трудового права.

A concept of the action of legal regulation of public relations in the field of labour is investigated in the article and the location of norm is determined in his formation. It is found out, that opening of maintenance of this category comes true by interpretation of general theoretic positions of legal doctrine in the sphere of branch science, taking into account the special features of object and method of labour law. In addition, reasonably, that the location of norm in the formation of action must take place taking into account the features of legal nature of norm of labour law.

Key words: action of legal regulation, formation of action of legal regulation, rule of law, rule of labour law, duality of labour law.

Актуальність теми. У науці трудового права існує чимало фундаментальних категорій, які характеризують цю галузь як самостійну, а також розкривають її сутність і призначення. До таких можна зарахувати норму трудового права, принципи, юридичні факти, предмет і метод відповідної галузі тощо. Кожне з наведених понять можна розглядати як самостійний феномен правової дійсності, а також у взаємозв'язку, що, у свою чергу, формує механізм правового регулювання суспільних відносин у сфері праці. Кожен елемент такого механізму посідає відповідне місце в його структурі, що надає можливість говорити не лише про теоретичність відповідного поняття, зокрема про його практичну спрямованість у межах відносин, які утворюють предмет трудового права. У дослідженні ми з'ясуємо, яке місце в механізмі правового регулювання трудових правовідносин посідає норма як структурний елемент.

Актуальність дослідження механізму правового регулювання загалом і його структурного елемента норми зокрема зумовлена правовою природою та сутнісними особливостями відповідних феноменів. Так, норма права – це первинний елемент усієї системи права, що визначає поведінку учасників правовідносин, а механізм правового регулювання – це динамічна категорія трудового права, яка забезпечує

«перенесення» правових приписів у реальне життя, показує, настільки ефективними є останні. Крім того, ця категорія повною мірою характеризує практичну, а не теоретичну спрямованість трудового права загалом, а також законодавства цієї галузі зокрема.

У зв'язку з цим метою статті є визначення місця норми в механізмі правового регулювання суспільних відносин у сфері праці з урахуванням сутнісних властивостей цієї категорії в межах трудового права як самостійної галузі права.

Окремі питання механізму правового регулювання трудових правовідносин досліджувалися такими вченими, як А.О. Абрамова, Н.Б. Болотіна, К.М. Варшавський, В.С. Венедіктов, В.В. Лазор, С.М. Прилипко, В.І. Прокопенко, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишева, О.М. Ярошенко тощо. Проте свою увагу вони акцентували більшою мірою на охоронних відносинах у трудовому праві, а також на правовому регулюванні дисципліни праці. Комплексні дослідження з визначення місця норми в механізмі правового регулювання трудових правовідносин на сьогодні в науці відсутні.

Виклад основного матеріалу. Дослідження питання, що є предметом статті, ми розпочнемо з аналізу загальнотеоретичних положень, які розкривають зміст дефініції «механізм правового регулювання».

Так, термін «механізм правового регулювання» в юридичну літературу ввів і розкрив його зміст професор С.С. Алексєєв. Зокрема, у його монографіях «Механізм правового регулювання в соціалістичній державі» і «Теорія права» зазначалося, що категорія «механізм правового регулювання» визначена в теорії держави і права для показу моменту руху, функціонування правової форми. У зв'язку з цим під «механізмом правового регулювання» варто розуміти загалом усю сукупність юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується правовий вплив на суспільні відносини [1, с. 222].

У сучасній теорії права механізмом правового регулювання називають систему юридичних засобів, способів і форм, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права, установлюється й забезпечується правопорядок [2, с. 498].

Ця категорія в межах конкретних правовідносин дає змогу не тільки згрупувати явища правової дійсності, пов'язані з вирішенням життєвих ситуацій (норми, правовідносини, юридичні акти), подати їхню цілісність, а й відобразити їх у працюючому, системно-впливовому вигляді, висвітлити специфічні функції, що впливають на ті або інші юридичні явища в правовій системі, показати їхній зв'язок між собою та взаємодію [2, с. 364–365].

В.М. Хропанюк визначає поняття механізму правового регулювання як систему правових засобів, за допомогою яких упорядкованість суспільних відносин здійснюється відповідно до цілей і завдань правової держави [3, с. 341–342].

Авторський колектив підручника із загальної теорії держави та права за редакцією В.В. Копейчикова визначає механізм правового регулювання як «сукупність правових засобів, за допомогою яких поведінка суб'єктів суспільних відносин приводиться у відповідність до вимог і дозволів, що містяться у нормах права» [4, с. 220]. Таку позицію підтримує й А.В. Малько, визначаючи механізм правового регулювання як «систему правових засобів, організованих найбільш послідовним чином...» [5, с. 625].

Стосовно складових механізму правового регулювання в юридичній літературі висловлено багато думок. Під елементами правового регулювання насамперед розуміють таке: норми права, нормативно-правові акти, юридичні факти, акти застосування права, правовідносини, акти безпосередньої реалізації прав і обов'язків, акти офіційного тлумачення. Своєрідними елементами правового регулювання також є правова культура, правосвідомість і режим законності [6, с. 280].

С.С. Алексєєв наукового обґрунтував, що одним із елементів механізму правового регулювання є загальні дозволи й загальні заборони [7, с. 26–27].

Аналіз спеціальної літератури свідчить, що вчені, які займалися дослідженням цього питання, прагнули максимально деталізувати категорію механізму правового регулювання, поділивши його на дрібні елементи. На думку І.В. Марченко, такий підхід

недоречний, а доцільною є класифікація елементів механізму на основні та другорядні, або додаткові [6, с. 281].

На підставі цього О.Г. Мурашин до основних елементів механізму правового регулювання зараховує юридичну норму, правовідносини, реалізацію учасниками правовідносин їхніх суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. Допоміжними він називає акти застосування права, а нормативною основою указанного механізму – систему правових норм. Кожний елемент механізму правового регулювання виконує специфічну роль у регулюванні поведінки людей, суспільних відносин, що виникають на цій основі [6, с. 281].

Зважаючи на вищенаведені положення, можна стверджувати, що розкриття поняття «механізм правового регулювання суспільних відносин у сфері праці», а також визначення його структурних елементів потрібно здійснювати шляхом інтерпретації загальнотеоретичних положень у сфері галузевої науки з урахуванням сутнісних особливостей трудового права як самостійної галузі права. А тому можна констатувати, що механізм правового регулювання в трудовому праві – це сукупність юридичних способів і засобів, за допомогою яких здійснюється централізоване й децентралізоване правове регулювання трудових відносин – відносин, які виникають у сфері найманої праці, і відносин, тісно пов'язаних із трудовими, а також забезпечують їх стабільне існування.

На думку Е.Н. Нургалієвої, до механізму правового регулювання соціально-трудова відносин належать 1) сукупність організаційних, економічних і правових засобів, а також засобів соціального регулювання, відображених у нормах права та спрямованих на забезпечення правової свободи учасникам соціально-трудова відносин з метою задоволення їхніх правомірних інтересів; 2) механізм реалізації закону [8, с. 28].

З аналізу фундаментальних позицій загальної теорії права щодо структури механізму правового регулювання ми бачимо, що це питання остаточно й однозначно не вирішено. Зважаючи на таку обставину, у контексті дослідження вважаємо недоцільним визначення структурних елементів механізму правового регулювання в межах галузі трудового права, оскільки, по-перше, це безпосередньо не стосується нашої проблеми, а по-друге, не є пріоритетним у вирішенні нашого завдання. А для того щоб визначити місце норми в структурі механізму, потрібно звернутися до теоретичних положень науки трудового права, які характеризують природу цього феномена.

Так, норма є найменшою структурною ланкою системи права, яка як частина цілого вбирає в себе всі головні риси права й водночас має власні специфічні риси. Так, М.І. Байтін зазначає, що правова норма – первинна клітинка права, частинка змісту, вихідний структурний елемент його системи, тоді як норма права – відносно самостійне явище, яке володіє власними специфічними особливостями,

що поглиблюють і конкретизують наші уявлення про право, його поняття, сутність і зміст, про механізми регулятивного впливу на суспільні відносини [9, с. 313]. Норма права, за його твердженням, – це загальнообов'язковий, формально визначений припис, який походить від держави й нею охороняється, виражений у вигляді правила поведінки або відправного встановлення, є державним регулятором суспільних відносин [10, с. 360].

Норма трудового права – це встановлене на державному та/або локальному рівні загальне правило поведінки, яке регулює трудові відносини – відносини, що виникають із приводу застосування найманої праці, і відносини, тісно пов'язані з трудовими, шляхом покладання на їхніх учасників суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. В аспекті зазначеного зауважимо, що це нормативно визначена модель поведінки суб'єктів трудових правовідносин, правова природа якої виявляється у двох аспектах. Зокрема, з одного боку, норма є результатом державного регулювання відносин, які становлять предмет трудового права, а отже, є категоричним імперативом, адресованим учасникам трудових правовідносин. З іншого боку, норма трудового права приймається на локальному рівні, а це, у свою чергу, надає можливість суб'єктам нормотворення деталізувати положення норм, прийнятих законодавцем, а також поліпшити правове становище слабшої сторони трудових правовідносин – працівників. Отже, норма трудового права – це визначена законодавцем, а також створена на локальному рівні схема поведінки, що реалізується в межах конкретних трудових правовідносин.

Зважаючи на поєднання в нормі цієї галузі публічних і приватних начал, можна говорити про дуалізм трудового права. Така позиція зумовлена як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. З одного боку, мова йде про ті соціальні та політичні зміни, які відбуваються в нашій державі за роки її незалежності, а з іншого – змішана природа трудового права пояснюється насамперед тією роллю, яка відводиться цій галузі в системі правового регулювання відносин у сфері праці, а також її призначенням у системі права загалом [11, с. 65].

Централізоване регулювання соціально-трудова відносин виражається у виданні державою законодавчих та інших правових норм у сфері праці, що мають на меті захистити в умовах ринку найманих працівників від надмірної експлуатації з боку роботодавців, гарантувати такі умови праці, які сприяли б забезпеченню нормального рівня розвитку людини й задоволенню певного мінімуму матеріальних і духовних потреб. Найчастіше централізоване регулювання є законодавчим, хоча може бути використане й договірне регулювання (зокрема спільні рішення центральних органів влади, роботодавців і працівників, а також колективні угоди). Наприклад, у системі основних державних гарантій щодо оплати праці працівників включаються встановлення розміру мінімальної заробітної плати; встановлення державних норм тощо [12, с. 17].

Конкретизація загальних норм трудового законодавства, прийнятих у межах централізованого регулювання, стосовно особливостей окремих підприємств, установ та організацій здійснюється за допомогою локального регулювання. У локальних актах умови праці для працівників можуть бути поліпшені порівняно з актами централізованими, однак не можуть погіршуватися. Нормотворець, установлюючи загальні правила поведінки для учасників відносин у сфері праці, надає сторонам у процесі формування умов праці можливість визначати конкретні норми з урахуванням сформованих на цей момент суб'єктивних і об'єктивних чинників (фінансово-господарських можливостей підприємства, професійної підготовки працівників тощо) [12, с. 18].

У централізованому порядку фіксується лише мінімальний рівень гарантій трудових прав, який не може знижуватися ні за яких обставин у локальних актах, але може конкретизуватися й збільшуватися. Локальне регулювання надає можливість учасникам спільного процесу праці самостійно визначити умови співробітництва, максимально враховуючи специфіку підприємства та його трудового колективу, місцеві умови праці й виробництва. Водночас це не означає повної відмови від централізованого регламентування, що може призвести до анулювання гарантій і поставити працюючих громадян поза законом.

З аналізу зазначеного випливає, що норма – це головний елемент механізму й фундамент його структури, який визначає напрям і пріоритет правового регулювання відносин у сфері праці.

Норма трудового права – багатогранна категорія, адже за своєю правовою природою є поєднанням публічних і приватних начал. Будучи результатом державного регулювання, правові приписи норми відображаються в законах і підзаконних нормативних актах. Останні являють собою категоричний імператив, адресований учасникам трудових правовідносин. Такі норми створюють умови для виникнення суспільних відносин у сфері праці, а також сприяють їх стабільному функціонуванню. Норми, що приймаються на локальному рівні, відображаються насамперед в актах соціального партнерства. Такі (колективний договір, генеральна, галузева та регіональна угоди), у свою чергу, відіграють важливу роль у механізмі правового регулювання трудових правовідносин, оскільки спрямовані на погодження інтересів роботодавців і працівників, зменшення гостроти соціальних конфліктів, а також на поліпшення умов праці порівняно з чинним законодавством. Крім того, результатом локального регулювання є й трудовий договір, який являє собою індивідуалізований підхід до регулювання відносин, що виникають із приводу застосування найманої праці.

Як бачимо, норми трудового права пронизують різноманітні за своєю юридичною силою та призначенням у механізмі правового регулювання джерела трудового права. Усі вони відіграють однаково важливу роль у такому механізмі.

Крім того, норма, будучи нормативною основою механізму правового регулювання, виконує низку

завдань, що також важливо для визначення її місця. Так, насамперед вона визначає коло відносин, на які поширюють вплив інструменти механізму, окреслює коло учасників таких правовідносин, визначає саме правило поведінки, містить умови, за наявності яких відповідне правило діятиме.

Висновки. Отже, ураховуючи особливості правової природи норми трудового права, можна стверджувати, що це фундаментальний елемент механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері праці, який, з одного боку, є нормативною основою відповідного регулювання, а з іншого – його подальшим орієнтиром.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования / С.С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 712 с.
2. Скакун О.Ф. Теория государства и права : [підручник] / О.Ф. Скакун ; перекл. з рос. – Х. : Консул, 2001. – 656 с.
3. Хропанюк В.Н. Теория государства и права / В.Н. Хропанюк ; под ред. В.Г. Стрекозова. – М. : Юрист, 2000. – 366 с.
4. Загальна теорія держави і права : [навчальний посібник] / за ред. В.В. Копейчикова. – К. : Юрінком, 1997. – 320 с.
5. Теория государства и права : [курс лекций] / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М. : Юрист, 1997. – 672 с.
6. Марченко І.В. Механізм правового регулювання як основний чинник забезпечення дисципліни праці / І.В. Марченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 1. – Т. 1. – С. 279–282.
7. Алексеев С.С. Общая теория права / С.С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1981. – 360 с.
8. Нургалиева Е.Н. Механизм правового регулирования трудовых отношений в условиях многоукладной экономики: По материалам России и Казахстана : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудовое право; право социального обеспечения» / Е.Н. Нургалиева ; Санкт-Петербургский государственный университет. – СПб., 1993. – 30 с.
9. Теория государства и права : [курс лекций] / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М. : Юрист, 1997. – 410 с.
10. Теория государства и права : [курс лекций] / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрист, 2001. – 776 с.
11. Гетьманцева Н.Д. Дуалізм трудового права / Н.Д. Гетьманцева // Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. – 2011. – Вип. 597 : Правознавство. – С. 64–68.
12. Прилипко С.М. Трудове право України : [підручник] / С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Х. : ФІНН, 2010. – 752 с.

УДК 321.28(477)

СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН У СВІТІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

LEGAL INFORMATION FORMATION IN THE WORLD: HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS

Філонов О.В.,

*професор кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права
Маріупольського державного університету*

У статті з історико-порівняльного погляду розглядається формування правового регулювання відносин, які найбільше впливають на життя суспільства в індустріальну й постіндустріальну епоху. Також розроблено ґрунтовні висновки та пропозиції щодо розглядуваної теми.

Ключові слова: індустріальне суспільство, постіндустріальне суспільство, правове регулювання інформаційних відносин, інформаційне право, свобода інформації.

В статье с историко-сравнительной точки зрения рассматривается формирование правового регулирования отношений, которые в наибольшей степени влияют на жизнь общества в индустриальную и постиндустриальную эпоху. Также разработаны основательные выводы и предложения по рассматриваемой теме.

Ключевые слова: индустриальное общество, постиндустриальное общество, правовое регулирование информационных отношений, информационное право, свобода информации.

The article with the historical and comparative point of view is considered the formation of great-legal regulation of relations, the greatest impact on the lives of common-operation in the industrial and post-industrial era. Also developed solid conclusions and proposals on the subjects.

Key words: industrial society, post-industrial society, legal regulation of information relations, information law, freedom of information.